

POVESTEA CĂLĂTORIEI DIN MANUALELE DE ISTORIE

Ana PREDA-TUDOR*

THE TRAVEL STORY IN ROMANIAN HISTORY TEXTBOOKS

The present study analyzes the newest history textbooks for the 5th grade in terms of scientific information, the different types of used sources, the digital materials attached to the published version, the applications proposed in the lesson or in the fiches reviewing, and evaluating the ease of use of the digital format. All this helps us to see how the authors of the textbooks have translated the philosophy of the curriculum into a material that will support the work of the teacher and help students in learning the skills they need to capitalize and interpret historical information. Beyond this didactic perspective, we have brought into discussion the opinions of the authors, of the teachers who have been asked to choose, of the pupils working with them, of the parents who are involved in the process of educating children and the press, who in this case, plays the role of opinion maker.

Keywords: history of education, Romanian history textbooks, historical sources, digital material, evaluation.

Noua programă pentru disciplina istorie pune studiul conținuturilor acestei discipline sub semnul călătoriei, pe care o explică ca pe o „descoperire a civilizației umane”¹ ce „îi are ca subiect pe toți oamenii”², cu ce este specific acțiunii acestora: unelte, așezări, credințe, forme de organizare, decizii, toate privite evolutiv, raportate, firesc, la factorul timp. Ideea călătoriei primește diferite interpretări și accepțiuni, fiind explicată, de cele mai multe ori, prin prisma unei serii de încercări care pregătesc inițierea sau ca un cadru al aventurii încărcată cu evenimente, obstacole și pericole, chiar de moarte, prin care fiecare trece cu scopul de a-și atinge visul din toate timpurile, acela de a-și depăși teama de necunoscut și limitele condiției. Suprapunând sugestiile metodologice referitoare la conținuturile din programă peste accepțiunea interpretativă a călătoriei, observăm că în clasa a V-a elevii sunt invitați la „Călătoria către civilizație (din Preistorie până în secolul al XV-lea)”³ care reprezintă un traseu prin trei epoci istorice, în spații diferite, care constituie cadrul

* Profesor de istorie, Colegiul Național „B.P.Hasdeu” Buzău.

¹ Programa școlară pentru disciplina Istorie clasele a V-a – a VIII-a, p. 20, accesată la adresa <http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/2017-progr/29-Istorie.pdf>, în data de 13.01.2018, ora 14,38.

² *Idem.*

³ *Idem.*

aventurii în care vor descoperi, cu precădere, elemente de cultură și civilizație, dar și esența relațiilor sociale și politice, trecând prin încercările provocate de competențele specifice, care trebuie atinse și dezvoltate prin diferite activități de învățare. Acest traseu inițiativ prin istorie este menit să contribuie, pas cu pas, la „dezvoltarea dimensiunilor cognitive și atitudinal-valorice ale elevilor de gimnaziu”⁴.

Pentru a vedea cum autorii de manual au transpus această filosofie a programei într-un material care să sprijine activitatea profesorului și să servească elevilor în deprinderea abilităților necesare valorificării și interpretării informațiilor istorice, am avut nevoie de un plan de lucru care să-mi ghideze analiza.

Pentru început, m-am gândit că trebuie să identific manualele – câte sunt, la ce editură au fost publicate, ce autori au, unde le găsec? La ultima întrebare mi-am imaginat că mă salvează variantele digitale, însă am avut surpriza ca un manual să nu-l pot găsi: cel publicat la editura Art, autori Maria Ochescu și Sorin Oane. El putea fi cumpărat, dar nu consultat on-line⁵, iar la bibliotecile școlare care-mi sunt familiare nu l-am găsit. Ca atare, studiul nostru va acoperi 6 din cele 7 manuale de clasa a V-a publicate la:

- CDPress, semnat de Stan Stoica, Dragoș Sebastian Becheru;
- editura Aramis, autori Doina Burtea, Florin Ghetan, Liuba Sazon-Ghiorghița, Alina Pertea;
- editura All, sub semnătura lui Bogdan Teodorescu și a Cristinei Hornoiu;
- editura Litera, autor Magda Stan;
- editura Corint care a tipărit două manuale, unul având ca autori pe Maria

Mariana Gheorghe, Vasile Ionescu, Irina Ema Săvuță, Aurel Constantin Soare, iar cel de-al doilea sub semnătura Elvirei Rotundu și a lui Carmen Tomescu Stachie.

După identificare, m-am întrebat cum trebuia să le analizez? Ce aspecte să am în vedere? Să critic mai mult sau mai puțin sau să văd totul într-o lumină favorabilă? Am încercat să fiu cât mai obiectivă analizând fiecare manual, prin intermediul a două sau trei capitole, din mai multe perspective: grafica manualului, inclusiv cea digitală, sursele alese, aplicațiile propuse, echilibrul sau dezechilibrul dintre informație, tipuri de surse și exerciții, aspectele care pot fi îmbunătățite. La un moment dat, un capitol, precum „Civilizația islamică”, a fost privit comparativ în două sau chiar trei manuale.

Apoi am cerut părerea unor profesori care lucrează cu aceste manuale pentru a vedea care este atitudinea practicienilor. Am vorbit și cu câțiva copii din clasa a 5-a, pentru a vedea ce apreciază ei la aceste manuale. Am implicat-o în rezolvarea

⁴ *Ibidem*, p. 2.

⁵ Accesat repetat în perioada 2-11.01.2018 la adresa <https://www.art-educational.ro/info/carte/istorie-clasa-a-v-a> unde apare mențiunea: **AVIZAT DE M.E.N. PE DATA DE 5 IANUARIE 2018** Pe data de 5 ianuarie 2018, Ministerul Educației Naționale a publicat lista de auxiliare avizate. Nu mai puțin de 159 de cărți Art Educațional și Art Klett sunt prezente în această listă. Aceste titluri sunt marcate, cu roșu, pe pagina de produs, prin formularea "Avizat de M.E.N. pe data de 5 ianuarie 2018". Verificați cu atenție pagina fiecărui titlu comandat. Dacă nu găsiți o astfel de atenționare, este vorba fie de un titlu nedepus la avizare, fie de un titlu nou.

unor exerciții chiar și pe fetița mea, Măriuca, care are 10 ani și care, în anul școlar următor, va intra în contact direct cu acestea. Am considerat potrivit să adaug câteva păreri ale părinților, dar și reacția presei.

Să purcedem la parcurgerea manualului pentru clasa a 5-a, capitol cu capitol, pe baza celor 6 variante analizate.

Manualul CDPres⁶ este primul pe care l-am deschis în varianta digitală, incitată și de eticheta de câștigător al licitației organizate de Minister, așa cum îl laudă editura mamă.

Pagina de capitol a primei unități „Alfabetul Istoriei. Reconstituirea trecutului” sugerează, prin două poze și un exercițiu din manualul digital, ce instrumente folosesc istoricii pentru a dezvălui tainele istoriei. Tot aici, elevilor le este lansată invitația de a realiza un proiect multianual constând în realizarea unui dosar cu informațiile culese de la diferite obiective istorice vizitate pe parcursul claselor gimnaziale. Această activitate presupune și implicarea profesorului care trebuie să o evalueze la anumite interval de timp. Propunerea este tentantă, dar cred că va muri în fașă sau undeva, pe drum.

Trecând peste lecții, observăm înscrise pe o manșetă în dreapta sus a fiecărei lecții întrebări lansate de autori, menite să problematizeze subiectul sau să-l provoace pe elev la o cercetare pe cont propriu, de exemplu, arborele genealogic al familiei. Se adaugă textul lecției și câte 3-5 aplicații, plus altele propuse în varianta electronică. Am observat o discrepanță între gradul de dificultate al celor 2 exerciții raportate la sursele cartografice și dezbaterea propusă la lecția „Spațiul istoric”.

Recapitularea cunoștințelor se realizează prin completarea unor texte lacunare cu termeni incluși într-o listă și cu ajutorul unei axe cronologice a epocilor istorice.

Evaluarea propusă la finalul capitolului, care are și un tabel de autoevaluare atașat, pornește cu trei tipuri de ordonare: a coloanelor cu itemi în două categorii, a imaginilor cu perioada istorică, continuă cu exerciții de cronologie și cu formularea unui răspuns motivat, încheind cu un calcul cronologic în funcție de calendarul ales. Varianta digitală vine cu o aplicație suplimentară sub forma unui rebus și oferă posibilitatea imprimării fișei de evaluare și a folosirii ei sub forma unui test.

Trecând la unitatea 2 – „Preistoria” – suntem întâmpinați în pagina de capitol de patru imagini sugestive și, în formatul digital, de o hartă a muzeelor și siturilor arheologice reprezentative din țară pentru această epocă. Informațiile oferite de această hartă pot fi utilizate pentru a completa acel proiect multianual din debutul primei unități. Întrebările postate pe manșetă continuă să solicite elevilor gândirea critică și răspunsuri personale. Textul lecției e completat cu detalii în varianta digitală, sub forma unor texte și imagini sau a unor scurte documentare; termenii istorici noi sunt evidențiați prin culoare și explicați la dicționar, iar șase surse diferite sunt analizate cu ajutorul aplicațiilor. De remarcat numărul mare al surselor care, la lecția „Inventarea metalurgiei”, ajunge la 9.

Am remarcat propunerea de a reconstitui imaginea cu care se deschide pagina capitolului, care stimulează atenția și interesul utilizatorului, dar pătimește

⁶ Accesat la adresa http://manuale.cdpress.ro/digital/ISTORIE_V/book.html?book#4, între 02-12.01.2018.

prin faptul că nu este precizat nici titlul operei artistice, nici autorul. Probabil, valorificarea acestui tip de exercițiu este lăsată la latitudinea profesorului. Detaliile legate de modelele de calcul cronologic apar doar în manualul electronic, dar pot fi imprimate pentru a facilita eventuala atașare la caietul elevului. Filmulețul de 46 de secunde despre importanța istorică a focului completează detaliile despre descoperirea lui. Alte două filmulețe de 30 de secunde legate de prelucrarea cositorului și a fierului completează imaginea din manual, dar și povestea ocupațiilor oamenilor în preistorie, atât de îndepărtată în timp pentru toți, mai mici sau mai mari.

Varianta digitală a manualului mi s-a parut ușor de răsfoit datorită butoanelor atașate care te invită să-ți alegi modul de vizualizare sub forma unei pagini simple sau duble, cu comutare automată, ecran complet sau versiune mobilă, dar și să selectezi orice unitate din cuprins sau să deschizi activitățile oferite.

Aplicațiile propuse în manualul electronic sunt atractive: grupare pe categorii, rebus, aranjarea în ordine cronologică. Li se adaugă observarea hărților și compararea lor; asocierea între epoci și imagini; analiza surselor diverse prin cerințe specifice: observație, descriere, comparație, avantaje și dezavantaje; învățarea prin descoperire a evoluției metalurgiei fierului; portofoliul și jocul de rol, ambele destul de dificile în raport cu aplicațiile anterioare.

Recapitularea de la finalul capitolului urmează același model, presupunând completarea unor texte lacunare cu termeni înscrși într-o listă și cu axa cronologică a epocii preistorice. Evaluarea aduce două exerciții vizând ordonarea cunoștințelor, completarea unui rebus, exprimarea și motivarea părerii și alcătuirea unui text cu cerințe impuse legate de mărime, titlu și cuvinte de utilizat. Nu lipsește tabelul pentru realizarea autoevaluării și posibilitatea de a imprima fișa de evaluare.

Capitolul al treilea este dedicat spațiului Orientului antic pe care îl străbatem cu ajutorul manualului Corint 2, semnat de Elvira Rotundu și Carmen Tomescu-Stachie⁷.

Manualul digital aduce, chiar de la pagina de deschidere, o privire din spațiu a Orientului antic, cam incertă pentru elevi. Imaginea canalelor de irigație de la prima lecție dă concretețe noțiunilor legate de mediul natural. Documentarul video de la studiul de caz „Piramidele” este folositor pentru a explica principiile de construcție ale piramidelor și pentru a evidenția grandiozitatea unor astfel de edificii. De asemenea, documentarul de 58 de secunde despre hitiți completează informațiile despre popoarele și civilizațiile din Orientul antic. Rebusul propus la aceeași lecție conține un minim de indicații, ceea ce-l poate trece în lista unor exerciții peste care elevii vor sări repede. Filmulețul despre scrierea egipteană asigură vizibilitatea acestui tip de grafie, iar documentarul despre Ghilgameș conferă diversitate mai mare studiului de caz.

În varianta letrică, textul lecției se concentrează pe o pagină, cea de-a doua fiind rezervată aplicațiilor bazate pe 2-3 surse și imagini. Studiile de caz asigură un echilibru între text, surse și aplicații, fiind completate cu rubrica „Știați că?”

Interesantă explicația dată conceptului de civilizație, particularizată prin exemplul egiptean și prin utilizarea ciorchinului. Inspirată folosirea unui tabel care

⁷ Accesat la adresa <http://manualedigitale.edituracorint.ro/Istorie2/index.html#p=7> între 02-10.01.2018.

prezintă în paralel semne aparținând alfabetelor fenician, grec și latin, dar fără finalitate având în vedere că n-a fost concepută și o aplicație pe baza lui.

Foarte bune mi s-au părut acele propuneri de a compara reflectarea mitului potopului în Biblie și în Epopeea lui Ghilgameș sau între această capodoperă a literaturii antice și basmul „Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte” scris de Petre Ispirescu. Însă, cerința de a citi epopeea este exagerată. Aplicațiile se pot rezolva pe baza sintezei din lecție și din materialul video al manualului electronic.

Deși pare un exercițiu simplu, utilizarea organizatorului grafic pentru Codul lui Hammurabi facilitează reținerea esenței despre această operă legislativă, lucru care va fi apoi întărit prin solicitarea de a raporta codul la legile de azi printr-o discuție cu părinții. De apreciat această implicare a părinților în discuția despre legi menită a asigura o prelungire a învățării în cadrul familial.

Evaluarea de capitol propune două surse scrise, o hartă și două imagini, una doar în format electronic, care trebuie folosite pentru a rezolva noi exerciții de precizare, ordonare, comparare, analiză și joc de rol, în cazul din urmă, elementul motivant fiind excursia, laitmotivul demersului nostru.

Alte tipuri de activități propuse urmăresc localizarea pe hartă, descrierea liberă sau pe baza unui plan de idei, identificarea deosebirilor și asemănărilor, completarea unor enunțuri lacunare, ordonarea cronologică, alegerea dintre itemi multipli, comentariul unui proverb.

Capitolul al patrulea este dedicat Greciei antice prin care călătorim cu ajutorul manualului publicat la editura „Litera”⁸. Este de apreciat că editura a preferat să-și popularizeze manualul propunând varianta digitală, formatul pdf, auxiliarul care însoțește manualul, planificarea profesorului și chiar o revistă specifică.

Deschiderea manualului digital este însoțită de un ghid de utilizare. Butoanele de micșorare și mărire au comenzi care asigură un format bun de vizualizare, fără discrepanțe mari între + și -. Plasarea unui buton care asigură revenirea la partea superioară a paginii ușurează folosirea formatului destul de mare al paginii. Atunci când treci la pagina următoare și se asigură automat partea de sus a paginii, fără a fi nevoie de o manevră suplimentară. Imagistica este atractivă, folosește emoticoane copilărești, ceea ce imprimă un aer vesel paginilor, iar trimiterile multi media îmbină textul scris cu cel audio video.

Pagina electronică de capitol cuprinde un document de 40 de secunde care poate fi descărcat, dar care rămâne deschis după folosire. Lecțiile și studiile de caz au 5-6 imagini grupate într-un pachet care ilustrează textul lecției. În cazul activității multimedia de la lecția „Mediul natural și ocupațiile grecilor” afișarea textului se face gradat, în raport direct cu derularea hărții interactive, ceea ce menține trează atenția elevului. Aplicațiile sunt destinate elevilor de orice nivel, stimulând plăcerea de a lucra, facilitând acumularea mai ușoară a detaliilor, nu inhibând prin dificultate.

Pagina de titlu a unității a patra – „Civilizația greacă și sinteza elenistică – prezintă lecțiile și studiile de caz aferente, pe care apoi le poziționează pe axa cronologică, însoțite de ilustrații specifice și evidențiază ce va înțelege și va învăța

⁸ Accesat la adresa <http://www.litera.ro/manualelitera/book.php?book=16>, între 02-12.01.2018.

elevul. Textul lecției acoperă o pagină, fiind completat de dicționar, de rubricile „Înțeleg și învăț”, „De reținut” și o activitate multimedia. Pagina destinată aplicațiilor are inserată o axă cronologică și este ilustrată cu o animație plăcută, care bucură ochiul și stimulează plăcerea descoperirii propunerilor autorilor.

Activitățile propuse se bazează pe surse diverse și solicită lucrul individual, în perechi și în echipă, cu precădere pentru realizarea unui portofoliu pe o temă dată. În cazul primei lecții din capitol am remarcat un contrast cam mare între cerința asocierii de imagini propuse în manualul digital și aceea a realizării portofoliului.

În studiul de caz „Ceramica între utilitate și artă” textul se îmbină cu imaginile și aplicațiile, dar și cu varianta electronică, care, deși nu curge fluid, ci secvențial, asigură mai bună vizualizare și parcurgere a etapelor de proces. Studiul are două pagini și prezintă destul de multe detalii, însă aplicațiile propuse se fac pe baza acelor surse și asigură fixarea cunoștințelor pe care, la prima vedere, un elev nu s-a gândit că le poate învăța.

Lecția „Adevăr și legendă” îi aduce pe elevi în situația individuală de a analiza un text pe baza metodei Sinelg, care permite ordonarea și buna înțelegere a informațiilor citite sau de a continua în perechi acțiunea „Odiseei” atât printr-un text, cât și prin desene.

La pagina de aplicații a lecției „Polisul. Atena și Sparta” imaginile despre orașul stat și cetatea reconstituită sunt mici în varianta letrică, însă, în documentul digital, ele sunt vizibile și conferă posibilitatea unei analize atente. Am remarcat comparația între democrația greacă și cea de azi, dar și întrebarea despre avantajele și dezavantajele democrației directe. O altă aplicație interesantă cere o comparație între Sparta și Atena, avansând propunerea unui model de rezolvare. În cazul exercițiului digital care trebuie completat cu termeni istorici, se acceptă doar varianta „cetate-stat” pentru polis, deși profesorul poate folosi, la fel de bine, termenul „oraș-stat”.

Studiul de caz „Histria, Callatis, Tomis” folosește harta coloniilor care e prea mica, chiar și în formatul digital, împiedicând o bună vizualizare. Aplicațiile propuse sunt foarte bune și adaptate vârstei, iar materialul video de 56 secunde despre Histria completează cu imagini universul imaginar al elevului despre coloniile grecești. Jocul de rol propus în grupuri implică ideea călătoriei în timp și spațiu.

Lecția a patra „Războaiele grecilor” le arată elevilor, printr-un model, cum să facă legătura între evenimente și apoi le cere să realizeze o comparație între monumentul închinat lui Leonida și un monument din localitatea de origine.

Studiul de caz „Bătălia de la Maraton” este reușit prin text, prin harta reconstituirii și prin activitatea multimedia. În cazul studiului de caz „Acropola ateniană” mi se pare mai dificil de armonizat planul acropolei cu reconstituirea ei.

Lecția a cincea „Alexandru Macedon și civilizația elenistică” aduce o îmbinare de surse diferite – imagini, studii de caz, hărți, monede, axa timpului. Consider că orice variantă de sistematizare a cunoștințelor, inclusiv cea propusă aici sub forma unei diagrame, vine în ajutorul elevilor pentru a-și structura informațiile și pentru a transforma aceasta modalitate de lucru într-un model de urmat pe termen lung. Traseul victorios al lui Macedon redat pe o harta digitală completează aplicațiile care valorifică sursele.

Lecția a șasea „Frumos și cunoaștere” aduce o altă metodă de a structura informațiile – „Știu, vreau să știu, am învățat”. Comparația între educația și importanța muzicii din lumea antică cu cea din zilele noastre stârnesc problematizarea, la fel ca și în cazul descoperirii influențelor arhitecturale grecești în arta modernă și contemporană.

Studiile de caz „Moștenirea lumii antice” și „Jocurile olimpice în antichitate” oferă copiilor prilejul de a avea un model de realizare a unei investigații și de a compara antichitatea și lumea modernă.

Activitatea de consolidare de informații și de dezvoltare personală oferă planul de realizare a unui proiect, ideea realizării unui afiș care să illustreze legenda lui Tezeu și o listă de adrese electronice care să ghideze căutărilor elevilor.

Recapitularea aduce condensarea informațiilor esențiale într-un tabel, elemente moștenite de civilizația contemporană prezentate în varianta digitală și un alt tabel de completat.

Evaluarea propune analiza de text pe baza unor itemi impuși: sintetizarea ideii principale, transcrierea unui fragment, precizare; itemi multipli; text lacunar cu termeni indicați; autoevalua luarea propusă tot în varianta de tabel.

Varietatea aplicațiilor aduse de acest manual este completată cu studii surselor cartografice și literare; oferirea unui model de comparație între surse și între epoci istorice; jocul de rol în echipe sau individual; realizarea de compuneri; problematizarea; proiectul pe baza unui model și a unei teme date; realizarea unui afiș având în centru un labirint; tabelul recapitulativ, dar și un altul de completat prin investigație, plecând de la sursele foto și informațiile date sau indicarea unor surse de documentare atât din literatura clasică, cât și de pe net.

Reproșul pe care-l aducem acestui manual este acela al dimensiunilor foarte mici alese pentru imagini, în varianta letrică.

Păstrăm capitolul Grecia antică și răsfoim manualul tipărit la editura All⁹.

Varianta digitală prezintă cuprinsul care se deschide pe toata pagina și nu doar pe o parte, asigurând accesul direct la lecția dorită, fără să precizeze unitatea și numărul acesteia. Deși mărirea paginii se face gradat, săgețile care te trimit la altă pagină nu sunt amplasate lângă document, ci tot pe bara de sus, încetinind răsfoirea. Iconițele favorizează mai bună vizualizare a hărților și a altor obiecte evidențiate în fotografiile prin mărirea, suplimentarea surselor din manual și explicarea cuvintelor. Documentele digitale au și un buton suplimentar pentru revenirea paginii la partea de sus, ceea ce ușurează folosirea. Însă, transcrierea acestora este ușor dezordonată, informațiile fiind aruncate în pagină, fără alineat și fără margine la dreapta, spațiate doar.

Sunt introduse exerciții interactive, prezentari video cu indicarea provenienței colecției, ca de exemplu Muzeul „George Severeanu” din București, ceea ce poate constitui un alt element de învățare și a link-ului de unde provine filmul. Interesantă rubrica „Vreau să știu mai mult” de la finalul lecției în manualul digital.

Ce ne oferă materialul publicat?

⁹ Accesat la adresa <http://all.ro/manuale-digitale/istorie/index.html> între 03.-12.01.2018

Ideea călătoriei apare la începutul fiecărui capitol și e raportată la spațiul și civilizația ce urmează a fi studiată. În cazul paginii de capitol „Grecia antică” harta, care se mărește în format electronic, susține argumentația autorilor concentrate în jurul verbelor „vei afla”, „vei demonstra”, „vei investiga” și axa cronologică specifică, cu un format al literelor și al cifrelor destul de mic.

La lecția „Mediul natural și ocupațiile grecilor” sursele din manual se regăsesc și sub forma unui document care poate fi imprimat, deși nu reușesc să vadă oportunitatea acestei decizii. Vocabularul apare doar în varianta digitală, ceea ce mi se pare o scăpare pentru varianta letrică. De apreciat harta mută a Greciei pe baza căreia este solicitată rezolvarea unor exerciții, dar și numărul mare de aplicații, 6, la această lecție.

La studiul de caz „Ceramica, între utilitate și artă” reluarea fotografiilor, de data aceasta mărite, în varianta digitală, favorizează învățarea. Nu înțeleg de ce tot textul lecției și al studiului de caz, inclusiv fotografiile sunt reluate la rubrica „Vreau să știu mai mult”; după numele rubricii te aștepti să găsești informații noi, nu pe cele prezentate deja, la care s-au adăugat doar adrese de acces la internet. Sinteza cunoștințelor dobândite inserate la rubric „Am învățat că” ar fi meritat un alt tip de structurare, nu sub forma banală a unui paragraf.

La lecția „Adevăr și legendă” am apreciat că cele două poeme antice „Iliada” și „Odiseea” sunt descrise în manual, iar la „Războiul troian” exercițiul interactiv e cu adevărat interesant pentru elevi, ca și secvențe războinice imortalizate în imaginile care decorează vasele grecești. Pe baza lor, pot fi reactualizate formele specifice vaselor învățate la o lecție anterioară. La rubrica „Vreau să știu mai mult” apar informații și imagini noi, susținând complementaritatea variantei digitale cu manualul tipărit.

La lecția „Legendele Olimpului” elevii intră în contact cu surse diferite, iar aplicațiile impun valorificarea legăturii dintre sursele foto și cele literare. Una dintre aplicații cere elevilor să caute în „Odiseea” un anumit fragment, care ar fi fost mai bine să se regăsească în manualul digital. Cred că această cerință presupune ajutorul părinților sau o preocupare susținută din partea elevului.

Lecția „Organizarea polisului grec” impresionează prin sursele propuse, dar și prin exercițiile în care se face apel la interdisciplinaritate. La pagina 45, una dintre aplicații are o posibilitate de rezolvare foarte mică, având în vedere că aceasta cere copiilor să-și amintească dacă au vizitat un muzeu de la malul mării, precizând ce exponate i-au impresionat și ce fotografii au făcut acolo. Poate, aici, trebuiau valorificate oportunitățile manualului digital prin includerea unor imagini din acele muzee, pentru a le stimula interesul de a le vizita.

La lecția „Sparta și Atena” abundă sursele și informațiile suplimentare care introduc elevul în atmosfera unui epoci, care poate fi mai bine înțeleasă cu ajutorul unui exercițiu care cere explicarea dialogurilor și reconstruirea replicilor spartanilor prin utilizarea propriilor cuvinte.

„Războaiele grecilor” invită la utilizarea hărții, care poate fi mărită, la utilizarea surselor numeroase, care depășesc o pagină la rubrica „Vreau să știu mai mult” și chiar a filmului despre bătălia de la Marathon, care ilustrează studiul de caz.

La lecția „Alexandru Macedon” ar fi fost oportun ca manualul digital să conțină harta mărită a traseului cuceririlor macedonene, dar și modul de acționare al falangei macedonene, nu doar adresa de internet pe care eu n-am putut s-o deschid¹⁰. Iconița „Vreau să știu mai mult” e așezată la începutul lecției și, chiar dacă personajul e fascinant, nu deschizi acea aplicație până nu afli câte ceva din lecție.

„Frumosul și cunoașterea” ne este prezentată, așa cum este și firesc, prin mai multe imagini, printr-un filmuleț, dar și prin aplicații care solicită din nou interdisciplinaritatea.

Studiu de caz „Teatrul” aduce fragmente din Eschil și Aristofan, dar și problematizarea cerută de întrebarea de ce era socotit teatrul atât de important, încât era oferit accesul gratuit săracilor?

Și în cazul studiului care reunește „Jocurile olimpice” și „Acropola” adresa de net înscrisă în aplicații nu poate fi accesată¹¹, dar stimularea atenției elevilor se face prin două filmulețe. În plus, incitarea elevilor de a-și folosi talentele prin realizarea unui afiș, dar mai ales a unei machete a Acropolei este potrivită la o astfel de temă. Iar dezbaterea pe o temă mereu actuală, aceea a modului de administrare a banilor în familie, constituie o lecție de viață pe care ne-o oferă istoria.

La autoevaluare mi s-a părut inspirată oferirea soluțiilor prin scrierea lor pe pagina întoarsă. Evaluarea sumativă atrage atenția atât prin construirea unui rebus, prin aritmogriful care poate fi rezolvat la exercițiul interactiv, dar și prin propunerea foarte interesantă de a deprinde câteva litere grecești de pe un document istoric și de a analiza pagina de titlu a aceluși document, ca un adevărat istoric. Dacă îmi este permisă o părere profund subiectivă, consider că această evaluare sumativă e cea mai interesantă formulă de aplicație văzută în manualele studiate aici.

Alte tipuri de exerciții propuse au urmărit îmbinarea surselor oferite de manual și analiza lor, legătura cu cunoștințele și documentele de la alte lecții, jocul de rol, proiectul la știința greacă, fișele de personaj, motivarea răspunsului, alegerea dintre variantele multiple, textul lacunar, ordonarea cronologică, asocierea coloanelor, harta mută, aritmogriful și construcția unui rebus.

Concluziile care rezultă din această analiză remarcă abundența informațiilor care reies, cu precădere, din sursele atent selectate. Parcurgerea lor facilitează nu numai lectura și lărgirea universului de cunoaștere al elevilor, ci și gândirea critică, a cărei dezvoltare trebuie să călăuzească demersul didactic al fiecărui profesor.

Deschidem acum un nou capitol – Roma antică – analizat din manualul editurii Aramis¹².

Varianta electronică are ca particularități o derulare mai greoaie a paginilor, care se face doar pe baza acționării benzii verticale din dreapta sau a săgeților de pe tastatură, deschiderea și închiderea iconiței cu cuprinsul doar prin acționarea butonului, o mărire gradată a formatului, exerciții interactive, mărirea imaginilor.

¹⁰ Adresă accesată la data de 10.01.2018, la ora 10,07.

¹¹ Adresă accesată la data de 04.01.2018, ora 14,05.

¹² Accesat la adresa http://manuale.arobs.com/manual_istorie5/ între 04-13.01.2018.

Pagina care deschide capitolul are în fundal o imagine reprezentativă peste care sunt afișate lecțiile care alcătuiesc unitatea. Structura paginii de lecție cuprinde: „Captarea atenției” care se realizează prin intermediul unui text istoric și a unor întrebări pe baza lui; rubrica „Descoperim, învățăm” presupune valorificarea unei noi surse în rezolvarea întrebărilor; urmează textul lecției, materialul video prezentat de o doamnă profesoară care, rar, durează mai puțin de două minute; apoi, rubricile „pe scurt”, „Știati că”, dicționar și aplicații.

Textul primei lecții – „Fondarea Romei – istorie și legendă” acoperă trei pagini, la care au fost atașate 2 imagini și secvența video prezentată de doamna profesoară, care conține alte multe informații cuprinse în 2,05 minute. Același tipar îl întâlnim și la lecția următoare „Statul roman: expansiunea și decăderea”, dar secvența video durează 2,41 de minute, adăugându-i-se imagini care se măresc, o hartă și rubricile standard. Aplicațiile sunt ușoare, centrate pe exprimarea opiniei și pe ordonarea cronologică a evenimentelor.

Recapitularea propune lucrul în echipe; fiecare dintre grupele formate alcătuiește câte o fișă cu întrebări legate de lecție și alta cu răspunsurile, fiindu-le indicate temele de analizat. Evaluarea nu propune exerciții care să solicite foarte mult efortul intelectual al elevilor, dar oferă posibilitatea autoevaluării.

La lecția „Viața cotidiană” textele studiilor de caz sunt ample, dar primesc imagini sugestive și chiar aplicații care să solicite mai multă concentrare din partea elevilor. Aș menționa aici imaginea costumului soldatului și comparația între armata romană și falanga macedoneană, imaginea Panteonului de la Roma și părțile lui componente, comparația dintre Capitoliul și Forul roman și monumentele urbane grecești, problematizarea rolului apei în dezvoltarea orașului, stimularea calităților artistice prin realizarea unor desene ale construcțiilor urbane romane și o nouă comparație, de data aceasta între zeitățile grecești și cele romane. În acest ultim caz, nu a fost preferat un exercițiu interactiv, ci acel material video pe care doamna profesoară îl prezintă, având în fundal imagini reprezentative; cred că realizarea comparației se face oral și presupune mare atenție din partea elevilor pentru a reține informațiile. Problematizarea revine ca cerință în cazul reliefării importanței creștinismului în Imperiul Roman.

Recapitularea propune, ca și în cazul precedent, lucrul în echipe pentru reactualizarea și întărirea informațiilor după modelul florii de lotus, iar prin raportarea la o sursă se întărește importanța toleranței atât în epoca antică, cât și în zilele noastre.

Evaluarea se desfășoară în jurul unor aplicații accesibile, care solicită exprimarea opiniei, argumentarea și explicarea urmărilor războiului asupra populației romane.

Privind asupra exercițiilor propuse, reținem utilizarea surselor scrise precum Titus Livius, „Ab urbe condita” și a imaginilor și analiza lor prin aplicații; motivarea răspunsului; adevarat-fals; corespondența dintre termeni aranjați pe coloane; text lacunar cu termeni dați; exprimarea opiniei; completarea axei cronologice; alcătuirea de propoziții; fișa de personaj; eseu de 20 de rânduri; argumentarea.

Concluzionând asupra acestui manual, aș aprecia utilizarea surselor și chiar acel material video care particularizează, dar, în același timp, lasă impresia unei aglomerări a părții informative, și așa prea încărcată, și a centrării activității pe

rolul profesorului omniscient. Cred că aplicațiile care stimulează formarea gândirii critice a elevilor ar fi trebuit să fie prezente în număr mai mare și să nu se limiteze la problematizare.

Rămânem la Roma cu manualul publicat la Editura Didactică și Pedagogică¹³.

Pagina de capitol debutează cu competențele specifice și cu o invitație la călătorie în lumea romană, caracterizată drept „satul devenit imperiu”, cu harta și cu imaginile reprezentative pentru civilizația romană.

Pagina lecției e împărțită în două coloane – una cu textul lecției, care, de obicei, nu depășește acest spațiu, cealaltă cu imagini și vocabular; urmează o pagină cu 2-3 surse scrise, o hartă, axa cronologică, imagini, „Reține!” și 5-6 aplicații pe baza surselor. Aș evidenția creșterea gradată a complexității aplicațiilor, analiza textelor și a imaginilor separate sau îmbinate, acele exerciții comparative între elemente de cultură și civilizație orientale, grecești și romane, des-coperirea influențelor provenite din alte spații istorice asupra lumii romane, dar și realizarea unei prezentări power point respectând un plan dat.

Studiul de caz respectă aceeași organizare în pagină: text, 3 surse, „Reține!”, „Așa vă place istoria”, unde am întâlnit un text interesant despre petrecerea timpului liber în incinta termelor, redactat într-un limbaj familiar, aplicații, ”Știați că?”. De remarcat la ”Creștinism” îmbinarea între informațiile oferite de text cu cele din imagini și surse, dar și cerința de a identifica mesajul biblic transmis de Iisus și rolul martirilor în istoria creștinismului. Prezentarea roma-nizării face loc problematizării importanței drumurilor în răspândirea acestui proces și în evoluția Imperiului Roman.

Recapitularea este centrată în jurul a 8 idei esențiale sintetizate sub genericul „Ce am învățat?” ce pot fi utilizate în aplicațiile propuse. Portofoliul solicită evidențierea moștenirii politice și culturale pe care Roma a lăsat-o lumii moderne.

Evaluarea nu iese dintr-un tipar axat pe alegerea dintre itemi multipli, adevarat-fals, asocierea între imagini și ce reprezintă ele, redactarea unui text pe baza unei teme și a unui plan dat, plasarea pe axa cronologică.

Păstrăm același manual și pentru analiza următorului capitol. Geto-dacii constituie în călătoria imaginată de autori nu numai strămoșii poporului român, ci și un neam generator de personalități ce pot fi considerate modele. Atenția acordată, prin sursele selectate, portului și obiceiurilor dacilor, servește evidențierii acelor elemente moștenite de poporul român. Fișa de personaj a lui Burebista se realizează pe baza sursei, cu ajutorul unui organizator grafic, dar și a unui plan dat. De remarcat trimiterile foto la filmografia istorică românească, care prilejuiește întâlnirea fericită a personajelor istorice cu interpretările de excepție ale marilor actori ai secolului al XX-lea. De altfel, cred că e singurul manual care folosește astfel de corelații între istorie și film, ca modalitate de pătrundere în atmosfera epocii și de înțelegere mai bună a faptelor perso-nalităților istorice. Pornind de la un fragment de film, elevul va reuși mult mai ușor să redacteze un mesaj de îmbărbătare, punându-se în pielea lui Decebal sau să realizeze acel portofoliu despre daci și conducătorii lor.

¹³ Accesat la adresa http://edituradp.ro/site_img/downloads/2017/09/istorie-v.pdf între 04-13.01.2018.

Insistând și aici asupra propunerilor de utilizare a cunoștințelor și de acumulare a competențelor, constatăm folosirea localizării pe hartă și harta mută la recapitulare, identificarea cauzelor și urmărilor, a evenimentului înfățișat de imagini, a asemănărilor și deosebirilor, textul lacunar, argumentarea opiniei, comentariul de text, ordonarea coloanelor, jocul de rol, alcătuirea unui rebus.

Suportul digital ne oferă manualul încadrat între două bare portocalii pe care se află iconițele cu diferite comenzi, cuprinsul asigurându-ne accesul direct la lecția dorită, nu și la pagina de capitol, pe care o poți vedea doar apăsând săgeata pentru pagina anterioară sau apăsând colțul de sus al paginii. Poți alege formatul în care vrei să vezi lecția – pe o pagină, inclusiv cu o variantă care să permită mai buna vizualizare pe telefon sau tabletă și în două pagini. Deasupra fiecărei pagini se află o lupă care, apăsată, deschide o imagine care poate fi mărită sau un text, o rolă de film pentru a vizualiza o secvență video, o sursă, o axă cronologică sau o hartă, un mouse pentru un exercițiu interactiv de asociere a coloanelor, care poate fi corectat, reluat în caz de greșeală și care te întoarce la pagina de unde ai plecat. Imaginea din manual care prezintă uniforma unui soldat roman este ilustrată printr-un material video ce detaliază părțile componente. Recapitularea digitală propune completarea unui rebus, iar evaluarea, ordonarea cronologică a etapelor principale ale evoluției Romei sau ale Daciei, care e însoțită de încurajări verbale care răsplătesc corecta rezolvare.

Capitolul următor – „Civilizația islamică” îl vom parcurge raportându-ne la cele două manuale ale editurii Corint.

Pagina de capitol a manualului cu 4 autori¹⁴ are un chenar lateral care indică numărul capitolului, conținutul acestuia încadrat între 2 imagini, din care una se mărește.

Manualul cu 2 autori are o grafică ușor schimbată a paginii introductive, cu conținutul capitolului, cunoștințe ce se vor acumulate și competențe ce vizează a fi formate, cu două imagini, una deschizându-se în formatul digital. Alcătuirea lecției are aproape aceeași rubricare, cu textul încadrat de imagini, în rest Dicționar sau Vocabular (la Istorie 2), „De reținut sau Rețineți” (la Istorie1), „Exersați și aplicați, Citiți și rezolvați sau Activități (Istorie 2), „Știați că?” (Istorie 1), înlocuită cu „Istoria altfel” (Istorie 2), „În zilele noastre”, care apare doar la Istorie 2. În ceea ce privește imagistica am găsit 8 fotografii în primele trei pagini ale capitolului și un documentar video în manualul Istorie 2, iar în manualul Istorie1 sunt 9 imagini și un documentar video.

Voi insista asupra alcătuirii acestui capitol pentru a oferi o imagine cât mai clară asupra acestei părți de manual care a făcut obiectul unei așa-zise analize a presei, asupra căreia ne vom opri mai târziu. Manualul Istorie 2 cuprinde lecția „Apariția islamului. Credința musulmană”, cu textul care acoperă o pagină, rubricile deja amintite – „De reținut”, „Vocabular” și o sursă vizuală completată de imaginea Coranului din manualul digital; se adaugă o pagină de aplicații cu patru

¹⁴ N.a. În adresa digitală, manualul cu 4 autori apare drept Istorie 1, iar cel cu 2 autori, Istorie 2, denumire pe care o vom prelua în studiul nostru.

învățători ale lui Mahomed de citit și analizat, rubrica „Știați că?” și 4 imagini plus un documentar video de 2,08 minute. Urmează lecția „Expansiunea militară și culturală a Islamului” cu textul de la pagina 80, cu trei surse foto și documentarul video „Comori arhitecturale arabe”; activitățile de la pagina următoare sunt însoțite și de o hartă a lumii arabe din secolele VII-VIII și o altă aplicație din manualul digital. La finalul acestui capitol este propusă o fișă de evaluare. Manualul Istorie 1 dedică temei tot două lecții, cu același format – text de o pagină și aplicații pe cealaltă, deci patru pagini și o fișă de evaluare la final de capitol.

Evaluarea de capitol la manualul Istorie 1 propune realizarea unei frize cronologice cu evenimente importante; plasarea pe harta mută a lumii a maximei întinderi a Islamului; un rebus; un proiect cu tema dată pornind de la surse; alcătuirea planului unui proiect pe baza unor indicii; istoria altfel. La manualul Istorie 2 evaluarea apare ceva mai aerisită, mai puțin cu o aplicație, cuprinzând o ordonare cronologică, fișa de personaj, analiza sursei, o descriere pe baza unui plan dat.

Pe lângă activitățile enumerate, cele două manuale recurg și la potrivirea termenilor din coloane, lucrul în grupe pentru analiza surselor, asemănări și deosebiri între îndatoririle credincioșilor islamici, evrei și creștini, alcătuirea unei compuneri pe baza surselor, identificarea cauzelor și a urmărilor pornind de la surse, text cu mărime și temă indicate.

Cât despre formatul digital al celor două manuale, acesta permite personificarea utilizării, care atrage emoticoane care te laudă pentru sârguință. Deși ceva mai statică și mai greoaie în utilizare, varianta prezentării a câte două pagini o dată permite vizualizarea lecției în ansamblul ei, cu textul lecției, dar și cu pagina de aplicații; pagina se mărește prea mult dintr-o dată, neavând variante intermediare, iar pagina nu o poți da, dacă nu revii la forma micșorată a documentului.

Materialele digitale cuprind fragmente din documentare și imagini elocvente, care pot stârni interesul elevului și care au menționată sursa de proveniență. Activitățile propuse în varianta digitală nu au un buton care să permită reluarea exercițiului, aplicația solicitând închiderea și apoi redeschiderea acestuia. Rebusul nu se poate completa ușor cu ajutorul săgeților, ci tastând în fiecare căsuță, iar cerințele înscrise separat de pagina de completare îngreunează suplimentar.

Ajungem acum și la ultimul capitol al manualului nostru de analiză și vom reconstitui ”Lumea medievală” prin evidențierea unor surse și exerciții propuse de câteva dintre manualele analizate.

Din manualul Editurii Didactice și Pedagogice m-am oprit la fragmentul în care Gheorghe Vâlsan descrie importanța Dunării în istoria poporului român numind-o „axă românească, ... iar nu un hotar”, întărită de cerința explicării rolului marelui fluviu în formarea poporului nostru, dar și harta expansiunii creștinismului, calendarul italian cu muncile agricole din secolul al XV-lea și harta primelor patru cruciade.

Dintre aplicații aș reține temele de proiect „Orașul Constantinopol, un oraș martor al istoriei” și „Cetăți martore ale istoriei: Târgoviște și Suceava”, dar și comparația dintre familia romană și cea medievală; de asemenea, jocul de rol în postura cavalerului care participă la turnir pentru o anumită cauză sau valoare și în

cea a ghidului care prezintă elevilor cetatea de scaun Târgoviște, precum și realizarea în echipă a afișului „Diversitatea culturală în lumea românească: Brașov și Cluj”.

În cazul manualului de la editura Aramis, am observat la cuprinsul variantei digitale greșeala de scriere de la titlul primei lecții și de la studiul de caz „Orașul medieval: spațiu al libertății”. În ceea ce privește sursele, aș folosi tabelele de la prima lecție cu regatele barbare și popoarele romanice, dar și documentul descoperit de preotul Lorenzo Valla pe baza căruia aș lansa o dezbatere, cu trimitere spre lumea contemporană, despre ce implică folosirea unui document fals. M-aș opri la „Cronica vremurilor trecute” care relatează alegerea religiei în Rusia Kieveană și aș folosi argumentul care l-a convins pe Vladimir ca element al problematizării. Calendarul muncilor agricole atrage atenția și în acest manual, putând fi mărit în varianta electronică, dar fără a avea precizată proveniența nici pentru spațiu, nici pentru timp.

Cât despre aplicații, am găsit la recapitulare un exercițiu care solicită metoda Sinelg, altul conceput pe baza diagramei Venn pentru a analiza atitudinea papei și a patriarhului față de viața religioasă și politică medievală și jocul de rol utilizat în organizarea unui proces istoric, fără o temă impusă.

Autorii au păstrat materialele video prezentate de doamna profesoară, interesante, dar pline de informații, care puteau fi înlocuite cu imagini, documentare, jocuri interactive sau mai multe hărți care să illustreze această temă.

Manualul editurii All integrează civilizația islamică la capitolul „Lumea medievală”, fără a face din ea un capitol distinct, ceea ce constituie un punct de vedere ce poate fi luat în considerare.

Am remarcat prezența hărților, mărite în varianta digitală, a documentarelor, precum cel care prezintă tapiseria de la Bayeux sau monumentele religioase din spațiul românesc și a galeriilor foto care pun în evidență multe aspecte din lecție. Mi-a plăcut sursa care conține plângerea părinților unor elevi din 1336, care stârnește autorilor ideea de a compara școala medievală cu cea de azi și de a provoca o dezbatere care să evidențieze punctele de vedere ale părinților și ale copiilor. Nu pot să nu remarc textul de secol XIII despre ceremonialul de nuntă și exercițiul care solicită identificarea acelor elemente păstrate până azi. Calendarul muncilor agricole este pus în balanță, într-un exercițiu, cu un calendar agricol al zilelor noastre, care ar trebui alcătuit de elevi. Documentul care descrie o școală a secolului al XII-lea aduce după sine identificarea valorilor care călăuzeau un student, comparația dintre studentul medieval și cel din zilele noastre, dar și identificarea motivației pentru care Frederic al II-lea Barbarossa a decis să-i protejeze pe studenți și profesori; fragmentele din „Cântecul lui Rolland” trimit la atributele cavalerismului și la corelația cu legenda lui Arthur.

Aplicațiile presupun utilizarea aritmogrifului și a exercițiilor interactive captivante pentru elevi, la desprinderea asemănărilor dintre basilica din Ravenna și o moschee, la reliefarea importanței monedei unice – dinarul Carolingian – pentru imperiu și asemănările cu actuala monedă unică europeană. Interdisciplinaritatea intervine o dată cu exercițiul care cere studierea unei turbine eoliene pentru a afla răspunsul la întrebarea legată de adaptarea morilor de vânt la direcția schimbătoare

a vântului. Afișul pentru Suceava sau Târgoviște ar trebui să cuprindă monumentele medievale păstrate până azi, iar o schiță a Transilvaniei ar trebui să evidențieze șapte cetăți din această zonă, numele lor medieval și o imagine reprezentativă, îndemnând la întocmirea fișei de monument. În țesătura pânzei de paianjen elevii trebuie să reunească invențiile evului mediu.

Nu pot să nu remarc propunerile de activități ale autorilor care stimulează gândirea critică și care se pliază unui stil didactic problematizant.

Care este părerea autorilor și a editurilor?

Majoritatea editurilor postează la pagina de prezentare a manualului câteva informații despre autori. Editura CDPres a realizat un material video de 1 minut în care-și promovează manualul. Am găsit și o prezentare pe care unul dintre autori o face manualului la redactarea căruia a contribuit¹⁵. Profesor doctor Aurel Constantin Soare vorbește despre „o călătorie în timp și prin timp” care poate fi realizată prin parcurgerea manualului, despre o provocare pentru elevi în contact cu diversitatea surselor propuse și a exercițiilor, dar și despre încercarea autorilor de a răspunde cerințelor actuale de pregătire, formulate prin competențele cuprinse în programă, care s-a concretizat în partea practică a manualului, care stimulează abilitățile de comunicare, construirea unor sensuri noi, investigația, gândirea critică, valorificarea propriilor experiențe de viață. Un alt autor de manual, Cristina Hornoiu, și-a postat părerile pe blog¹⁶ unde vorbește despre odiseea sau golgota redactării manualului, marcată de perioada scurtă necesară lucrului, de pașii dureroși ai condensării informațiilor, de condițiile programei și de criteriile impuse de evaluator. Mi-a plăcut mărturisirea: „nu am vrut să scriem un manual din care să memorezi. Am vrut să scriem un manual care să te provoace să gândești”¹⁷, care să semene cu o carte cu ferestre, mult mai aproape de sufletul copiilor, chiar dacă rămâne o carte școlară.

Ce părere au profesorii care lucrează cu aceste manuale?

Răspunsul la această întrebare l-am aflat cu ajutorul câtorva colegi, ale căror puncte de vedere, mai elaborate sau mai sintetice, le-am inserat în acest studiu. Să le dăm cuvântul!

În vederea selectării manualului de istorie pentru clasa a V-a, am considerat¹⁸ că manualul de pe care vor învăța elevii mei ar trebui ales în funcție de trei aspecte principale: elevii care îl vor folosi; conținuturile științifice și activitățile propuse pentru atingerea competențelor specifice și autorii, numărul și experiența acestora în redactarea manualelor școlare. Alegerea noastră a fost manualul apărut la Ed. Didactică și Pedagogică. Ne întemeiem opțiunea pe următoarele considerente:

- cei doi autori – Valentin Băluțoiu, autor cunoscut de manuale și auxiliare didactice, autor al vechiului manual de istorie pentru clasa a V-a pe care

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=TLxbPnSBQ-w>, accesat pe 05.01.2018, ora 15,47.

¹⁶ <https://talentednazdravani.eu/blog/2017/07/14/manual-istorie-v-teodorescu-hornoiu-all/>, accesat pe 05.01.2018, ora 19,12.

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ Profesor Florentin Liviu Cristea, Școala Gimnazială nr.2 Rm.Sărat.

l-am utilizat până la apariția noii programe de istorie, iar Maria Grecu, profesor cunoscut mai ales prin materialele sale publicate pe Didactic.ro. Ne-a atras atenția și manualul elaborat de Bogdan Teodorescu și Cristina Hornoiu pe care, însă, nu l-am putut cunoaște decât într-o variantă prescurtată de pe internet.

- redactarea manualului ilustrează temeinic gruparea, ordonarea și selectarea conținuturilor în raport cu dezvoltarea structurilor de gândire ale elevilor, lucru dovedit de propunerea unui set diversificat de aplicații concrete pentru activitățile de învățare (pentru facilitarea realizării competențelor specifice). Aceasta îmi oferă posibilitatea de a utiliza manualul atât la colective de elevi cu performanță școlară ridicată, dar și la altele cu performanțe școlare mai reduse (prin reducerea complexității activităților de învățare).
- manualul are un aspect plăcut, cu o coloristică vioaie și o imagistică bogată, care îi îndeamnă pe micuții abia intrați în gimnaziu la studiu, stârnindu-le curiozitatea, dorința de cunoaștere. Notăm aici și varianta pe CD a manualului care, față de cartea tipărită, prezintă atât surse istorice, cât și aplicații în format audio-video, la îndemână de utilizat de către profesor și elevi în cursul predării-învățării-evaluării.

Pentru temele parcurse, cum ar fi „Alfabetul istoriei-reconstituirea trecutului”, „Preistoria”, „Orientul Antic”, sau parcurse parțial – „Civilizația greacă și sinteza elenistică”, se poate spune că, în realizarea activităților de învățare, cele mai multe dintre aplicațiile propuse de manual au reprezentat un sprijin real, mai ales la lecțiile de recapitulare și evaluare, dar și în cadrul predării unor cunoștințe noi. Un instrument prețios în atingerea obiectivelor lecțiilor a fost manualul electronic utilizat cu succes în cabinetele multimedia ale celor două unități școlare în care lucrez.

Astfel, în cadrul lecțiilor introductive din domeniul de conținut „Alfabetul istoriei-reconstituirea trecutului”, folosind suportul pe CD al cărții de istorie, am realizat activități de învățare legate de măsurarea timpului istoric, de recunoaștere, clasificare și denumire a izvoarelor istorice (de exemplu, exercițiul propus la pagina 12 în manualul de pe CD) care au stârnit interesul copiilor. Pentru unitatea de învățare „Preistoria”, activitățile de învățare desfășurate și cu ajutorul manualului, au urmărit, printre altele, ca elevii să identifice informații oferite de surse istorice cu privire la primii oameni, la primele ocupații și consecințele lor asupra vieții oamenilor. Suportul electronic s-a dovedit de un real folos prin imaginile mari și clare, prin filmulețele și exercițiile propuse, completate cu alte 2 clipuri video realizate de noi în Muzeul de Științe Naturale și la British Museum la Londra, precum și imagini detaliate ale complexului megalitic de la Stonehenge și ale satului neolitic din imediata apropiere. Accesarea internetului pentru completarea informațiilor privind evoluția uneltelor și armelor în Preistorie a completat gama activităților prin care elevii au învățat să utilizeze termenii de specialitate în descrierea epocii studiate: „revoluție neolitică”, „sedentarizare”, „metalurgie”, „economie”. La lecția recapitulativă și de evaluare, foarte apreciate de elevi au fost cele 2 clipuri video și exercițiul de la pag. 22 a suportului electronic. Exemplele ar

putea continua și pentru tema „Orientul Antic” sau pentru „Civilizația greacă și elenistică”. Prin urmare, putem concluziona că alegerea făcută, în condițiile date, ne satisface, manualul ales permițându-ne să punem o „fundatie”, zic eu solidă, peste care să clădim în anii următori, piatră cu piatră, cărămidă cu cărămidă, „cetatea” cunoașterii oferite de știința Istoriei.

O altă colegă¹⁹ este de părere că:

Manualul CDPress respectă cerințele programei școlare aprobată prin OMEN nr. 3393/28.02.2017, oferind suportul pentru a realiza competențele generale și specifice. Limbajul este accesibil, noțiunile noi sunt bine delimitate, marcate, deși, uneori, sunt cam numeroase; textul fiecărei lecții este însoțit de imagini clare, mari, cu ajutorul cărora elevii pot înțelege mai bine lecțiile. Noțiunile noi sunt explicate într-un dicționar.

Elevii sunt atrași mai mult de partea de cultură și civilizație și mai puțin de evenimentele politice. Conținuturile lecției sunt însoțite de numeroase surse, acestea ajutându-i pe elevi să descopere informația direct din izvoarele istorice. Pornind de la sursele istorice, putem folosi metode moderne de învățare și evaluare precum portofoliul în exemplul de la pg. 35: “Realizează un portofoliu cu imagini și detalii despre o civilizație sau un popor din Orientul Antic”.

În cadrul unității de învățare „Orientul Antic” există numeroase studii de caz – Epopeea lui Ghilgameș, Codul lui Hammurabi, Orașul-stat Babilon, Temple și Piramide, Chinezii, Evreii – axate pe un anumit subiect cu grad ridicat de relevanță pentru înțelegerea temei.

Fiecare unitate de învățare se încheie cu o lecție de recapitulare și o lecție de evaluare. Prin completarea unui text lacunar cu expresii și cuvinte dintr-o listă dată, acesta devine o sinteză a noțiunilor învățate.

Testul de evaluare este structurat astfel: „Organizează”, care testează însușirea conținuturilor unității de învățare, „Spune-ți părerea”, unde se testează capacitatea de utilizare, interpretare și analiză a informațiilor însușite și secțiunea „Aplică”, care testează capacitatea de sinteză și de aplicare a noțiunilor învățate.

Manualul tipărit este completat de un CD; acesta cuprinde integral conținutul materialului tipărit având complementar: exerciții interactive, jocuri educaționale, animații, activități digitale statice (locuința sumerienilor, construirea piramidelor, Poarta zeiței Istar, Armata din teracotă). Avantajul manualului digital constă în faptul că valorifică componenta „activă”, captează atenția elevilor cu ajutorul elementelor video și audio (Marea piramidă, Marele zid chinezesc, Moara de apă). Reprezintă, în același timp, un mijloc educațional modern și atractiv, un instrument eficient de autoevaluare (exerciții de realizare a corespondenței, de selectare, de completare de tip rebus), oferă posibilitatea verificării imediate. Din păcate, în mediul rural, ne confruntăm cu lipsa resurselor tehnice care să ne permită utilizarea la clasă a manualului digital. La această situație se adaugă și imposibilitatea unor elevi de a folosi acasă CD-ul din același motiv.

¹⁹ Profesor Viorica Horjan, Școala Gimnazială Boboc, județul Buzău.

O altă părere²⁰ este exprimată în legătură cu manualul Editurii Didactice și Pedagogice: Eu am ales manualul de istorie de la „Editura Didactică și Pedagogică”, autori Valentin Băluțoiu, Maria Grecu. Unul dintre motive a fost că în anii anteriori am folosit la clasă tot un manual de istorie avându-i ca autori pe Valentin Băluțoiu și Constantin Vlad și am fost mulțumită.

Noul manual consider că este bine structurat, conținutul și informația istorică sunt ușor de înțeles de către elevi. Imaginile sugestive și hărțile istorice ajută elevul să înțeleagă informația istorică, mai ales când în școală nu este suficient material didactic. Îmi place mie, dar și elevilor, acea parte din manual „Așa vă place istoria?” Sursele folosite de autori completează conținutul lecțiilor, iar recapitulările și evaluările de la sfârșitul fiecărui capitol pot fi folosite cu succes pentru consolidarea cunoștințelor.

Până acum am obținut de la elevi un feedback bun. Anul acesta am lucrat la clasă mai mult pe manual, în special pe surse și am folosit aplicațiile fiecărei lecții și elevii au fost încântați că au înțeles lecția mai bine din clasă.

Manualul de istorie de clasa a V-a de la Editura Litera este din punctul meu de vedere²¹, logic și atractiv, bine structurat și care explică foarte clar, în conformitate cu nivelul de vârstă și de înțelegere al elevilor, încă de la început, ce înseamnă fiecare chenar, imagine, tabel, organizator, rubrică, culoare, grafică în sine. Manualul este unul util, folosind un limbaj accesibil, în interiorul său găsim și locul potrivit, în egală măsură, pagina de prezentare a unității de învățare, lecțiile în sine, studiul de caz, paginile de recapitulare, cu activități specifice de consolidare, dar și evaluarea sumativă.

Varianta digitală are un conținut similar manualului tipărit, în plus, cuprinde exerciții interactive, jocuri educaționale, simulări de procese, filme și animații ce stimulează învățarea prin joc și imagini, elevul reușind să adauge o valoare cognitivă superioară.

Concluzionând argumentele pro, manualul nu mai este unul obositor, cu mult text, de-a dreptul plictisitor pentru elevi, ci unul atractiv, acest aspect fiind-mi demonstrat de curiozitatea pe care o manifestă elevii mei, prin întrebările pe care le pun, întrebări pertinente, după ce studiază, cu atenție, paginile acestuia.

Trebuie spus că, din punctul meu de vedere, manualul are și unele inconveniente, să le spunem, puncte slabe.

Acestea vin din faptul că a fost prelungită perioada istorică, ce se studiază pe parcursul clasei a V-a. Înțeleg că toate editurile s-au pliat pe această situație, dar este foarte greu pentru elevi să se raporteze la informația istorică, partea teoretică, care este una foarte succint prezentată dar, în schimb, cu multiple studii de caz, ceea ce presupune un efort suplimentar pentru elevi.

Anumite studii de caz, cuprind informații destul de greu de înțeles pentru elevi, în condițiile în care aceștia nu au încă bagajul de cunoștințe necesar pentru a face conexiunile corecte.

²⁰ Profesor Cameluța Scîrlet, Școala Gimnazială Podgoria și Școala Gimnazială Topliceni, județul Buzău.

²¹ Profesor Magdalena Băjan, Liceul Teoretic „Nicolae Iorga” Nehoiu, județul Buzău.

Cât privește varianta manualului digital, ea este una imposibilă pentru elevii care nu-l pot viziona nici pe desktop, laptop, tabletă sau telefon, din lipsa acestora. Timpul alocat orei de istorie este insuficient pentru a se putea lucra, la clasă, cu manualul digital.

Comparativ cu vechile manuale, cel nou aduce un plus de plăcere, în special vizuală și practică, ce stimulează elevul în cunoașterea istoriei.

În cazul manualului editurii Corint, autori E. Rotundu și Carmen Tomescu Stachie, putem găsi²² drept puncte tari prezentarea grafică superioară manualelor anterioare, faptul că oferă suficiente informații, acestea fiind prezentate în mod variat – dicționar, „știati că”, „de reținut”; imaginile sunt în mare măsură reprezentative pentru conținutul abordat, iar hărțile sunt suficient de multe și de bine realizate grafic. Activitățile și aplicațiile de la sfârșitul fiecărei lecții se pliază pe conținutul lecției. Am identificat și câteva puncte slabe: hărțile sunt mici ca dimensiuni, fapt care atrage cu sine dificultăți în citirea lor. Se creează tendința de a se solicita amănunte din lecție, scăpând din vedere lucrurile esențiale, în condițiile în care e prea puțină diversitate pentru activitățile de la sfârșitul lecției, iar timpul alocat fiecărui capitol în parte este insuficient pentru a putea realiza activități practice, altele decât cele sugerate de manual – desene, afișe, concursuri.

Întorcându-ne la manualul publicat de editura Litera, un alt profesor²³ îl consideră atractiv ca mod de prezentare, prin ordonarea ideilor, sistematizarea și schematizarea lor, prin folosirea unei diversități de metode și mijloace de predare învățare, dar și prin existența unor imagini atractive, a unor surse istorice variate care îi ajută pe elevi la identificarea unor perspective multiple asupra subiectelor și a unor activități variate și interesante de consolidare a cunoștințelor, inclusiv pentru lucrul în echipă. Este îmbucurătoare încurajarea elevilor pentru a se documenta suplimentar prin prezentarea unor adrese web sau prin sugestiile de a citi diferite cărți, de a urmări diferite filmulețe sau de a vizita anumite obiective turistice în concordanță cu subiectele prezentate.

Însă, observ numărul relativ mic al textelor istorice, compensat totuși de alte surse istorice, aglomerarea informațiilor pe pagină, solicitându-le adeseori elevilor atenție distributivă, lipsa unor explicații referitoare la personajele istorice importante prezentate în manual și alegerea hărților, uneori nu foarte fericită, tipărirea lor pe un format redus; nu am observat nicio hartă tipărită pe o pagină întregă!

În concluzie, noul manual de clasa a V-a este mai bine adaptat cerințelor educaționale actuale decât vechiul manual, atât în ceea ce privește conținuturile, cât și activitățile de învățare și competențele dobândite de elevi.

Încheiem acest traseu printre părerile colegilor mei cu o analiză SWOT asupra manualului Editurii Didactice și Pedagogice²⁴:

²² Profesor Gabriel Nicolae, Colegiul Național „Mihai Eminescu” Buzău.

²³ Profesor Ionel Oprea, Liceul Teoretic „Nicolae Iorga” Nehoiu, județul Buzău.

²⁴ Profesor Constantin Coman, Liceul Pedagogic „Spiru Haret” Buzău.

I. PUNCTE TARI – Respectă programa în vigoare; – Conținutul informațional suficient și adaptat vârstei și o bună structurare a informației; – Conținuturile privind aspectele culturale și de civilizație mai bine reprezentate față de vechile manuale și cu impact mai mare asupra interesului manifestat de către elevi; – manualul este însoțit și de un CD care este bine receptat de către elevi prin aplicațiile și scurtele filme documentare pe care le conține.	II. PUNCTE SLABE – Unele studii de caz, precum „Ceramica între utilitate și artă”, nu prezintă interes pentru elevi, fiind deficitar prezentate, în cazul de față s-a insistat asupra tipurilor de vase ceramice grecești. – Deși abundă în ilustrații, manualul este deficitar prin hărțile prezentate. – Unele filme din manualul digital nu sunt adecvate și adaptate conținuturilor letrice.
III. OPORTUNITĂȚI – Ar putea fi îmbogățit cu aplicații care să pună în valoare gândirea critică a elevilor.	IV. AMENINȚĂRI – Profesorul să nu devină „sclavul” manualului, ci să-l considere doar un instrument de lucru.

Consider că o părere avizată asupra acestui „instrument” nu putem emite decât după ce îl vom parcurge și utiliza integral, așa încât opiniile exprimate mai sus nu sunt decât parțiale.

Ce părere au elevii?

Studiul nostru n-ar fi complet dacă n-ar include și câteva opinii ale elevilor cu care am intrat în contact. Alexandru din clasa a V-a B de la Liceul Pedagogic „Spiru Haret” din Buzău spune că i-a plăcut lecția „Popoarele Orientului Antic” din compendiu pentru că într-un tabel erau sintetizate informații despre acele popoare. Din manualul Editurii Didactice și Pedagogice a apreciat lecția „Sparta și Atena” pentru că a înțeles organizarea instituțională a fiecăreia și cum democrația este una dintre moștenirile lăsate de greci oamenilor moderni. Mi-a spus că analizează la clasă sursele din manual, folosesc hărțile și fotografiile, rezolvă aplicațiile propuse la evaluare; încă nu i s-a cerut să realizeze un proiect sau să alcătuiască un portofoliu. I-am cerut să realizeze un clasament al manualelor pe care le utilizează și a plasat istoria pe locul al treilea, dar sunt convinsă că această ierarhizare era influențată de plăcerea lui de a învăța materiile predate la clasă.

Miruna de la clasa a 5-a de la C.N. „B.P.Hasdeu” mi-a scris pe o foaie părerile ei despre manualul editurii CDPres. Ea apreciază cd-ul atașat manualului și grafica, dar consideră că imaginile predomină în fața explicațiilor. A sesizat chiar și prezența greșelilor gramaticale. I-a plăcut lecția „Războiul troian” și modul în care grecii au obținut victoria. Colegii ei de clasă sunt încântați de manual din diferite motive: pentru că înțeleg lecția din clasă, pentru că le plac imaginile și exercițiile și chiar pentru că nu le îngreunează ghiozdanul.

Mihnea din clasa a V-a de la Liceul Teoretic „Nicolae Iorga” din Nehoiu spune că îi place manualul de la editura Litera deoarece are imagini atractive și informații utile. La sfârșitul fiecărui capitol, manualul are o scurtă recapitulare, precum și un test de evaluare. Îl impresionează diversitatea informațiilor cuprinse în diferite texte, dar și temele de proiect propuse.

Andrei, din aceeași clasă, consideră că manualul de istorie este unul bun, cu multe lecții, proiecte și imagini interesante, dar care are cam puține pagini.

Florin, colegul lui Mihnea și Andrei, apreciază manualul de istorie drept unul destul de bun, care are multe aplicații distractive, cum ar fi scrisul în alfabetul fenician.

Ce spun părinții?

Am încercat să aflu și părerea părinților. Am vorbit cu Carmina, mamă a doi copii aflați în clasa a 5-a și a 7-a, care mi-a spus că manualul de istorie al fiului ei – CDPres – este atractiv, cu multe imagini și seamănă cu manualele de limba engleză publicate la editurile străine. În ciuda imaginilor, limbajul a rămas greoi, termenii istorici nu sunt explicați, iar rezolvarea exercițiilor consumă foarte mult timp. O altă mămică, Doina, mi-a spus că a trebuit să-și ajute fetița la rezolvarea unui rebus, unde nici ea nu a știut până la capăt cum să-și îndrume copilul. Am consultat și spațiul virtual și am descoperit blogul „Drumul vieții. Carpe diem!”²⁵, unde am aflat cum cei din afara școlii se raportează la derularea unor etape de sistem ale învățământului românesc. Aici am găsit, sub semnatura Antoanetei din 17 august 2017, câteva idei despre manualul de istorie de clasa a 5-a publicat de editura All, evident subiective, având în vedere apropierea de unul dintre autorii manualului, dar pertinente. Autoarea a adăugat și câteva link-uri unde manualul putea fi comandat, răsfoit, inclusiv în varianta demo digitală sau unde părinții pot găsi informații utile pentru discuțiile cu copiii, care pot servi drept materiale auxiliare ce pot completa manualul de istorie. Toate aceste păreri ilustrează dorința părinților de a avea pentru copiii lor manuale cât mai bine structurate, care să stimuleze formarea culturii generale. Implicarea tot mai activă a părinților în viața școlii, cel puțin până la un anumit nivel de vârstă al copilului, devine un fapt tot mai des întâlnit și bine venit în societatea noastră.

Care a fost reacția presei?

Un alt material²⁶ întânit în călătoria mea virtuală reflectă un punct de vedere al presei exprimat de jurnaliștii „Evenimentului Zilei”. Am fost tentată să pun între ghilimele cuvântul jurnalist pentru autorul sau autorii articolului, a căror semnătură nici n-am identificat-o. Îmi motivez atitudinea prin faptul că se vehiculează o părere simplistă, documentată parțial, care sugerează că în manualele pentru clasa

²⁵ <https://drumulvietii.com/recenzie-manual-de-istorie-pentru-clasa-v/>, accesat pe 06.01.2018, ora 15,57.

²⁶ <http://www.buciumul.ro/2017/10/24/> și evz.ro/manual-incarcat-corectitudine-politica.htm accesate în data de 06.01.2018, ora 16,40.

a V-a studierea civilizației islamice se face într-un capitol, iar creștinismul se limitează doar la o pagină. Evident că aceste afirmații generează atitudini intolerante, dovadă comentariile pe care le-a stârnit, dar și de dispreț față de un grup de profesori, autori de programe și manuale, profesioniști ai sistemului de învățământ, care și-au asumat răspunderea față de ceea ce au elaborat.

Tocmai aceste afirmații ne-au prilejuit mai sus prezentarea capitolului „Civilizația islamică” prin prisma celor două manuale Corint, coperta unuia dintre ele – Istorie 2 – însoțind materialul jurnalistic. De aceea, acum vom aduce doar precizările exacte legate de creștinism. Manualul Corint Istorie 2 vorbește despre creștinism într-un studiu de caz la pagina 67 și, pe lângă textul lecției, invită la analiza unei surse scrise, completată de mai multe imagini și de o hartă care atestă răspândirea creștinismului din manualul digital, fără pretenția de a epuiza subiectul. Tema este reluată la capitolul „Lumea medievală”, respectând evoluția cronologică a istoriei. Așa se face că, la paginile 88-89, găsim lecția „Europa creștină în mileniul I” cu textul lecției, surse vizuale și scrise, cu aplicații propuse pe baza lor, cu rubricile „De reținut” și „Știați că?”. Alte detalii despre evoluția creștinismului regăsim și în următoarele pagini, respectiv la paginile 90-91, la studiile de caz „Creștinarea francilor. Carol cel Mare” și „Imperiul bizantin”, dar și la alte 2 studii de caz „Cruciadele” de la pagina 97 și „Catedrale și universități”. Lupta dintre papalitate și împărații germani este menționată la pagina următoare la lecția despre Statele medievale: Franța, Anglia, Imperiul Romano-German.

Răsfoim acum celalalt manual Corint și ne uităm cu atenție la studiul de caz Creștinismul de la pagina 71. Ne uităm și la capitolul „Europa medievală” unde avem lecția „Europa creștină în mileniul I” cu text, aplicații și studii de caz la paginile 94-96, apoi la pag. 98-99, cruciadele la 103 și catedralele la 106.

Evident că și celelalte manuale au o abordare similară, unele precum manualul All, făcând precizări suplimentare legate de înființarea mitropoliilor din Țara Românească și Moldova la lecția despre Statele medievale românești.

Așadar, nu-i învață nimeni pe elevii de clasa a 5 a cum să se roage lui Allah, ci li se arată esența religiei transpusă în cei 5 stalpi ai Islamului și li se cere, prin aplicații, să compare aceste principii cu cele ale creștinilor și ale evreilor.

Coroborând toate aceste puncte de vedere, putem afirma că manualele de istorie pentru clasa a 5-a adună în ele experiență, profesionalism, muncă de echipă, o mai echilibrată îmbinare între informație, imagini și aplicații, un format electronic inclus, care aduce un plus de imagine și de interacțiune prin tipuri diferite de exerciții. Realizarea și editarea lor se înscrie în acel exercițiu democratic al exprimării diversității de opinie, de alegere, de interpretare și de gândire, care trebuie aplicat ori de câte ori este necesară o schimbare în sistemul de învățământ și care trebuie să se transforme într-un cadru normal cu care copiii noștri să se obișnuiască, astfel încât să-l considere un model de urmat.